

ITINERARI DE LA FONT DE MORERA - SENDA DELS ENGINYERS

Informació pràctica del Paratge Natural de la Serra de l'Ombria - Pou Clar

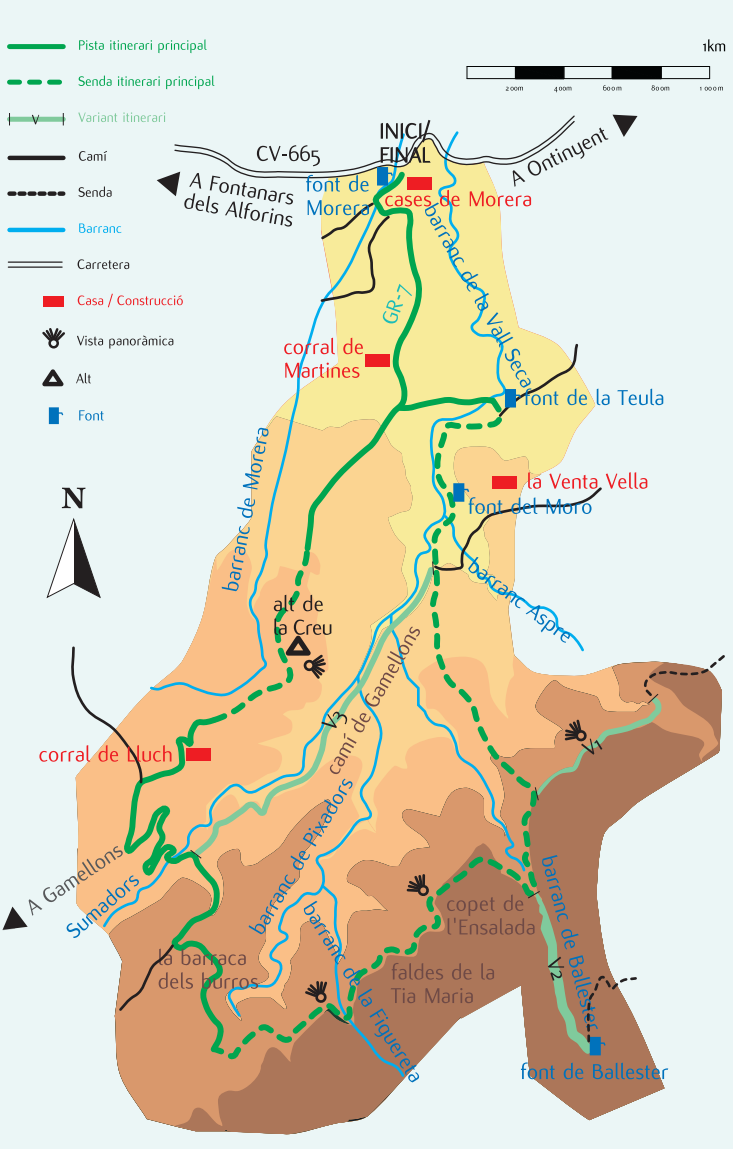
Ajuntament d'Ontinyent
Departament de Medi Ambient
Tourist Info Ontinyent 96 238 13 79
Centralita 96 291 82 00

Hotel Kazar www.hotelkazar.com 96 238 24 42
Hostal Monterrey 96 238 12 93
Pensión Molina 96 238 00 11
Casa Rural Casa de la Vila 610 741 299

Transports:
Autocars La Concepció · Línia València-Ontinyent-Villena
Autocars Navarro · Línia Ontinyent-Bocairent
www.laconcepcion.net · 96 238 03 62
Autocars Navarero · Línia Ontinyent-Bocairent
www.busnavarero.com · 96 238 50 11
RENFE · Regional l'nia València-Xàtiva-(Ontinyent)-Alcoi
www.renfe.es · (inf) 96 224 02 02
Activitats al PNM Serra de l'Ombria-Pou Clar
La Sària serveis turístics · www.lasaria.com · 96 235 08 07

El Paratge Natural Municipal de la Serra de l'Ombria-Pou Clar és l'espai protegit d'Ontinyent que ocupa la superfície forestal situada al sud del nostre municipi i també els barrancs de paisatges, elements naturals i patrimoni construït que en justifiquen la protecció i permeten al visitant apreciar els matissos de l'ecosistema forestal mediterrani d'interior i les formes de vida vinculades al medi.

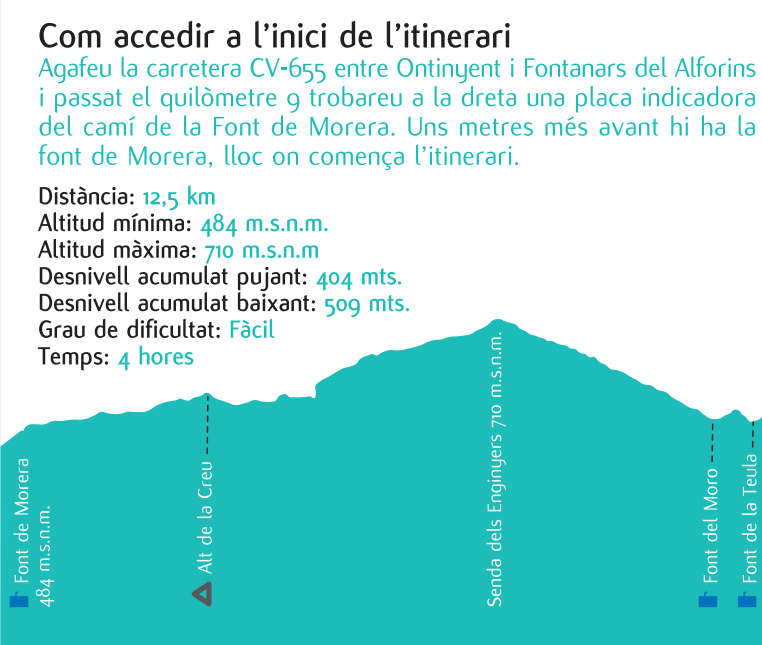
Amb una extensió de 2.857 ha, inclou diversitat de paisatges, elements naturals i patrimoni construït que en justifiquen la protecció i permeten al visitant apreciar els matissos de l'ecosistema forestal mediterrani d'interior i les formes de vida vinculades al medi.

El recorregut

L'itinerari parteix de la font de Morera i ens mostrarà el paisatge rural vinculat a la serra i els barrancs del ponent del terme d'Ontinyent.

El primer tram del recorregut és el camí que unia les heretats de Morera i el corral de Martínez. Després pugem a l'alt de la Creu i el corral de Lluç, on ja tocarem serra. Des d'allí, desfent el camí que va cap a Gamellons, passarem pel barranc dels Sumadors, i anirem a buscar la senda dels Enginyers per l'antic camí de Biar. La senda recorre les vessants de la serra de l'Ombria vorejant les faldes de la Tia Maria i el barranc de Ballester fins l'assagador que baixa a la Venta Vella. Al fons del barranc trobem la font del Moro, i més avall la font de la Teula que ens proporciona un fil d'aigua en un paratge ben agradable presidit per un gran xop. Ens queda una última pujada per tornar al corral de Martínez i la font de Morera, refent part del primer tram de l'itinerari.

La vida a les finques

aprofitava directament els recursos de l'entorn, i es vivia de la ramaderia, l'agricultura, i l'aprofitament forestal.

Els propietaris o amos de les finques provenien de famílies benestants que les heretaven o compraven per viure dels productes que donava el camp, de la venda dels excedents i de l'elaboració de productes com l'oli i el vi.

Els amos tenien a les seues ordres famílies de *caseros* (masovers) o mitgers - segons la relació contractual - que s'encarregaven de fer les feines agrícoles a canvi d'habitar i poder viure del que el camp els disposava.

El dilluns es baixava al mercat d'Ontinyent on es proveïen de conserves i de peix de tant en tant. Era habitual criar un porc anualment per disposar-ne de la carn tot l'any en forma d'embotits o conserves en oli; també es disposava d'un corral amb gallines. De conills no en criaven perquè era molt fàcil eixir als voltants de casa amb l'escopeta i caçar-ne un.

Les cases de Morera

són un complex que es remunta a l'any 1870. Als inicis del segle XX arribaren a viure-hi fins a 5 famílies assalariades que conreaven les terres, majoritàriament l'olivera i al blat, que compartien amb els senyors. També disposaven d'horta variada per a l'autoconsum i un ramat de 20 o 30 caps. Per fer oli i vi, els amos de Morera tenien arrendada l'almàssera i el celler. El blat es convertia en farina al molí, ja desaparegut, que es trobava a l'altra part del barranc de Morera. Aquesta finca disposava de l'aigua que venia de la font de la Teula i també de la immediata font de Morera, que tenia un rentador on venien a rentar roba els veïns de les finques fins molt prop de Fontanars del Alforins.

Al corral de Martínez

deien que es criaven vaques, i una prova seria que a les parets es poden veure els nusos per subjectar el ramat. Hui encara poden veure's els tonells que possiblement utilitzaren per emmagatzemar oli o vi.

Passant l'alt de la Creu se'ns apareix una petita construcció, **el corral de Lluç**, que al seu dia disposava de dues plantes. Hui encara es conserva el pati on es guardava el ramat que tenia més de 200 caps d'ovella roja. El pastor i algun xiquet eixien de bon matí cap a les llores del voltant sota l'atenció dels forestals que miraven que els animals no malmeteren els treballs de reforestació. Setmanalment es servien animals a les carnisseries d'Ontinyent i la llana s'emprava en la incipient indústria tèxtil local.

La Venta Vella

està molt pròxima al nostre recorregut. Aquest edifici del segle XVI era un negoci dedicat a satisfer els caminants que transitaven pel camí de Biar i necessitaven aigua, menjar i allotjament. Va pertànyer a la duquesa d'Almodòvar, fins que va ser adquirit per l'Hospital de València l'any 1877. Un poc més avall, i també al camí Vell de Biar, trobarem la Venta Nova i la Venteta, amb la mateixa vocació de servei als viatgers, una mostra de la important via de comunicació que va ser aquest camí.

El reg de la Vall Seca

naix en un brollador situat en terrenys de la finca del mateix nom i arriba fins la casa de Presència, quasi 4 quilòmetres més avall.

El topònim Vall Seca es refereix a la *sikka* o “via” en àrab. El topònim té a veure amb una infraestructura viària i no amb la quantitat d'aigua disponible. Així, Vall Seca tindria el sentit de “camí de la Vall”.

Les ordenances de reg de la Vall Seca daten de l'any 1620, però la infraestructura es va construir en 1447. En aquests temps, el

VARIACIONS SOBRE L'ITINERARI PROPOSAT

V1 Extensió fins al barranc Aspre. Recomanable per als amants de la geologia i la botànica. Arribareu seguint la senda dels Enginyers 500 metres després de superar el senyal que ens indica que baixem cap a la Venta Vella. Al barranc es pot observar l'erosió en rasclets i la curiosa *Caralluma munbyana*.

V2 Extensió fins a la font de Ballester. Si el que us agrada és posar-vos a prova, no us perdeu la pujada fins a la font de Ballester, un racó amable d'aigua permanent en plena serra. La trobareu a 900 metres del nostre itinerari.

V3 Si voleu retallar el recorregut... Si arribeu fins al camí Vell de Biar i voleu evitar la senda dels Enginyers, podeu seguir per la pista costera avall, que us durà fins a la font de Morera, passant per la font del Moro. Us estalviareu 2 quilòmetres.

NO T'HAS DE PERDRE...

La font de Morera, inici i final del trajecte, ens porta ombra, frescor, aigua permanent i la diürètica cua de cavall.

L'alt de la Creu és un lloc idoni per descansar un poc i gaudir d'àmplies panoràmiques de la vall.

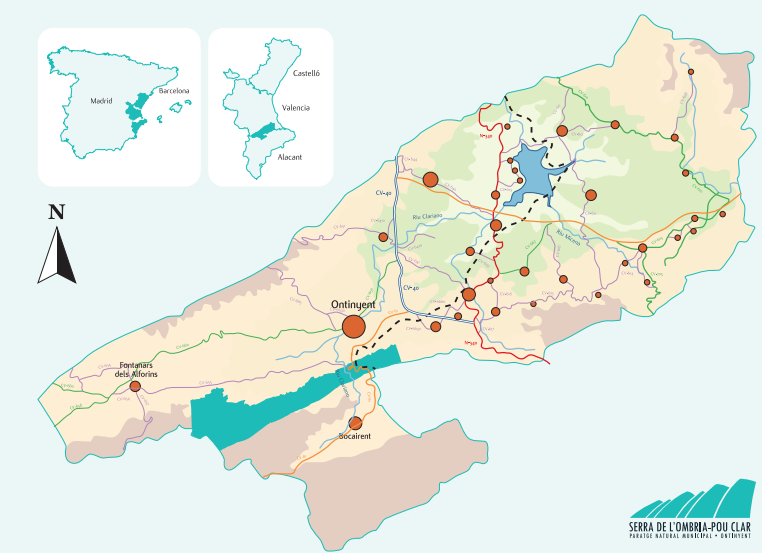
La *Caralluma munbyana*, el nostre cactus autòcton que trobareu al barranc Aspre.

La font de la Teula sempre té un filet d'aigua i una esplanada que conviden al descans abans d'enfilars l'última pujada.

reg estava regulat per un sequier, i cada any, l'amo d'una heretat era l'encarregat de mantenir les séquies des de la font fins al primer partidor.

La documentació referida a l'any 1918 diu que l'aigua era aprofitada per regar les terres de 12 heretats en tandes de 24 hores. Si alguna heretat no emprava totes les hores de reg, es passava l'aigua a l'heretat següent, de manera que al final del cicle sobraven algunes hores. Aquestes hores eren aprofitades per passar l'aigua als *novals*, heretats que havien ampliat la xarxa de regadiu més enllà de les 12 heretats històriques i que havien de pagar al sequier un quilo de blat per cada hora d'aigua.

L'aigua es dividia en dos braços: **el braçal del Corral de Martínez** nodria aquesta heretat, més la casa dels Capellans, la Llomandilla, la casa Baixa i la can Tadeo; **el braçal de la Casa de Sanchis** s'utilitzava per regar la Venta Vella, la casa de Sanchis, la Venta Nova, Senentes, la casa del Rei, el corral de Torró i la casa de Presència. L'aigua d'aquesta séquia s'emprava també per omplir els pous d'algunes cases.

Ornitologia

Prop de la font de Morera escoltarem el cant del **rossinyol**¹ (*Luscinia megarhynchos*) que fins i tot de nit defensa el territori amb el seu melodiós cant.

A la confluència dels barrancs de Morera, Canyarets i la Vall Seca podrem trobar **caragolets**² (*Troglodytes troglodytes*), **oriols** (*Oriolus oriolus*) i **merles** (*Turdus merula*), ocells de cant potent i agradable. Les rapinyaires ens poden sorprendre en qualsevol moment, com ara el **xoriguer** (*Falco tinunculus*) amb les seues parades, l'**àguila reial** (*Aquila craysaetos*) atalaient algun conill, o el vol seré d'aus planejadores com les **àguiles serperes** (*Circaetus gallicus*). Altres rapinyaires com l'**aguilot** (*Buteo Buteo*) i quasi amb tota seguretat alguna serrada de **perdius** (*Alectoris rufa*) confiades poden córrer davant de nosaltres pel camí.

Per la senda dels Enginyers, de bon matí o a poqueta nit i amb una miqueta de sort veurem l'**esparver**³ (*Accipiter nisus*). Per les fal·des de la Tia Maria, i entre la vegetació regenerada després de l'ncendi del 94, el **mascle de la busquereta cuallarga** (*Sylvia undata*) defensarà el territori cantant fins i tot a l'hivern.

1 rossinyol

2 caragolet

3 esparver

Geologia

A la primera part de la ruta, en terrenys posteriors al plegament alpí de fa 65 milions, l'aigua de la font de Morera davalla a la recerca del riu Clariano obrint profunds solcs sobre el tap quaternari.

Més avant, en travessar el barranc, la terra disgregable es barreja amb capes de còdols, fruit de diferents condicions de cabal i transport d'antics torrents. Després, un alt rodejat de bancals ofereix una magnífica panoràmica circular de la Vall d'Albaida i del relleu de la serra Grossa.

De camí cap a l'alt de la Creu es pot veure l'acció càrstica sobre les calcàries disseminades, amb els característics foradets dels rasclers alveolats provocats per la dissolució de la roca calcària. Al costat del corral de Lluch, el pla de Simes amb les cavitats obertes per l'aigua; és la millor mostra d'aquesta acció càrstica. Sobre l'anticlinal de la serra, transitem per la senda dels Enginyers en direcció est, entrant i eixint dels barrancs, fruit de l'erosió de la vessant nord. Tot i estar fora de l'itinerari, mereix una visita el barranc Aspre, amb bons exemples de rasclers, tant en forma de canals com alveolats.

De baixada cap a la font de la Teula s'observa el fenomen d'acumulació de les calcarenites (un combinat d'argila i arena) i els conglomerats que els torrents d'aigua van anar depositant per la variació del seu cabal al llarg dels temps.

rasclers del barranc Aspre

Vegetació

A la font de Morera trobem vegetació de ribera amb **xop negre** (*Populus nigra*), una població abundant de **cua de cavall gran** (*Equisetum telmateia*) de reconegudes virtuts diürètiques i remineralitzants, els esbarzers que intenten colonitzar l'espai i una bona població de **boga** (*Typha dominguensis*), planta molt usada abans per a confeccionar seients de cadires.

Herbàcies

Els camps conreats amb ametlers i oliveres s'acompanyen d'un seguit d'herbes anuals com el **ravanell** (*Diplotaxis eruoides*), l'**inflabou** (*Fumaria officinalis*), la **rosella** (*Papaver rhoeas*) que amb els pètals calmen la tos, els **conillets** (*Silene vulgaris*), una verdura molt estimada amb la qual es prepara el gaspatxo vegetarià de Quaresma, la **corretjola**¹ (*Convolvulus arvensis*), les **lletreres** (*Euphorbia serrata*, *helioscopia*, *peplus...*) i els **cards** (*Cirsium arvense*).

Matoll

A partir de l'alt de la Creu, la vegetació predominant són matolls baixos amb **estepa blanca** (*Cistus albidus*), **romer**² (*Rossmarinus officinalis*), **argelagues**³ (*Ulex parviflorus* i *Genista scorpius*), i també coscolla i llentiscle. Als barrancs, més ombrívols, apareix un matoll alt amb coscolla, aladern, llentiscle, garguller negre i elements lianoides com l'hedra o la fetgera de bosc. Al fons del barranc també podem localitzar fenassars.

De la font del Moro a la de la Teula predominen els matolls i al fons dels barrancs esbarzers i algun roser bord. Puntualment a les vessants més inaccessibles s'observen restes d'un carrascar subltoral amb arbustos alts com el **marfull**⁴ (*Viburnum tinus*), que taca de blanc el barranc a partir del mes de febrer, l'**espantallops** (*Colutea brevialata*) o la **ginesta grossa** (*Teline patens*) de flors grogues que assoleix amb facilitat els dos metres. Una mata lianoides és l'**esparrequera** (*Asparagus acutifolius*). Els espàrrecs, molt cercats i estimats, donen a l'orina una olor particular.

1 corretjola

2 romer

3 argelagues

4 marfull

CURIOSITATS

Caralluma munbyana

És l'únic cactus autòcton de les nostres serres. S'estén pel nord d'Àfrica i sud-est peninsular, i troba a Ontinyent un dels punts de distribució més septentrionals. Les flors apareixen els primers mesos d'estiu i desprenen una forta pudor per atraure les mosques que les pol·linitzaran. Se situa a les vessants que miren a l'oest del barranc Aspre i s'amaga entre altres mates o entre els forats de les roques.

Espantallops (*Colutea brevialata*)

Molt rara per aquestes terres, es pot trobar de camí a la font de la Teula. Els llegums, molt inflats i d'aspecte papiraci, produeixen un gran esclafit en prémer-los i rebentar-los, possible origen del seu nom popular. Les llavors de l'interior del fruit emeten un so molt agradable quan les mou el vent que recorda els sonalls dels nadons. La palometa (*Iolana iolas*) menja exclusivament espantallops i ho fa dipositant un ou en cada llegum perquè les larves són caníbals. Quan es desenvolupen els cucs a l'interior dels fruits, es mengen les llavors.

Matapoll (*Daphne gnidium*)

És un arbust d'un metre d'alçària que a la fi de l'estiu forma un ramell de flors blanques. El matapoll és verinós i penjat en colomers o corral·ls espanta les puces i els polls. Prohibit per les nostres lleis ja des del segle XVIII a l'ordenances municipals d'Ontinyent, l'ús més estès és per narcotitzar els peixos per facilitar-ne la captura, una vegada picat i abocat al toll.

Cuquello

(*Orobanche latisquama* i *sp. pl.*)

és una planta paràsita que mai té color verd. La que trobem més fàcilment als nostres matolls té tonalitats morades. Cuquello és refereix als paràsits, ja que a la nostra zona és el nom popular de l'au paràsita per excel·lència.

Hi han col·laborat i aportat documentació: Antoni Conca (botànica), Agustí Boix (geologia), Antoni Ferrero (ornitologia), Àngel Cambra (etnografia i història)
Fotografies: Agrupació Fotogràfica d'Ontinyent (AFO)
Coordinació i definició del projecte: Departament de Medi Ambient
Correcció lingüística: Oficina de Promoció i Ús del Valencià de l'Ajuntament d'Ontinyent
Edita: AJUNTAMENT D'ONTINYENT, Regidoria de Medi Ambient
Ontinyent, novembre de 2009

ITINERARIS PER CONÈIXER EL PARATGE NATURAL MUNICIPAL DE LA SERRA DE L'OMBRIA-POU CLAR

Itinerari del Torrater

Les plantes, la formació de les nostres muntanyes, els pous de neu i la construcció de les sendes dels Enginyers.

11 km, 3 hores 45'.

Itinerari del barranc dels Tarongers-alt del Castellar

Les formes visibles del relleu, la vegetació de ribera, la fauna dels penya-segats i barrancs, els molins i el bressol del tèxtil valencià.

5,8 km, 3 hores.

Itinerari de la font de Morera-senda dels Enginyers

Les formes de vida al món rural, el paisatge agrícola de secà, l'endèmica Caralluma Munbyana i l'erosió amb rasclers.

12,5 km, 4 hores.

Itinerari de Fuset-Gamellons

La fauna salvatge, les plantes útils, els forns de calç, els avencs, els treballs forestals dels anys 40 i la vida a la serra.

9,5 km, 3 hores 30'.

